

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบันโลกของเรากำลังเผชิญกับปัญหาลึกลับสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านการร่อยหรอของทรัพยากร และความเสื่อมโทรมของทรัพยากร โดยมีสาเหตุสำคัญมาจากมนุษย์ ซึ่งการฟื้นฟูของทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นไปได้โดยใช้เวลายาวนานหรืออาจไม่สามารถฟื้นฟูได้อีกเลยก็ขึ้นกับฝีมือมนุษย์อีกเช่นกัน

การที่จะทำให้สถานการณ์สิ่งแวดล้อมโลกที่กำลังเสื่อมโทรมกลับมาเป็นสภาพที่ดีพอสำหรับคนรุ่นหลัง จำเป็นต้องใช้กระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม โดยต้องอาศัยความร่วมมือจากหลากหลายประชาคม และให้ความสำคัญกับการจัดการมนุษย์ควบคู่ไปกับการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดผลที่ยั่งยืนตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน โดยที่มนุษย์ในช่วงอายุถัดไป (Next Generations) จะได้รับผลประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมไม่น้อยกว่าที่มนุษย์ยุคปัจจุบันได้รับ (มนัส สุวรรณ, 2541)

อ่างเก็บน้ำแม่เมาะ อ่างเก็บน้ำแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เป็นแหล่งน้ำที่สำคัญแห่งหนึ่งของชาวบ้าน หมู่ 4 บ้านแม่เมาะสถานี ซึ่งชาวบ้านได้ใช้น้ำในอ่างเก็บน้ำทำการเกษตรและการประมงเพื่อการดำรงชีพ

เนื่องจากอ่างเก็บน้ำแม่เมาะเป็นอ่างเก็บน้ำซึ่งทางกรมไฟฟ้าฝ่ายผลิตแม่เมาะสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่กักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการผลิตไฟฟ้าในสมัยก่อน ซึ่งขณะนี้โรงไฟฟ้าแกะนั้นได้ถูกปิดลงแล้ว ในปัจจุบันอ่างเก็บน้ำแม่เมาะจึงเป็นอ่างเก็บน้ำซึ่งรองรับน้ำเสียที่ผ่านระบบการบำบัดแล้วของโรงไฟฟ้าและเหมืองแม่เมาะ เพราะฉะนั้นอ่างเก็บน้ำแม่เมาะจึงได้รับการดูแลบำรุงรักษาโดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแม่เมาะมาโดยตลอด

ปัญหาของอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ สืบเนื่องมาจากน้ำในอ่างแม่เมาะเน่าเหม็นไม่สามารถใช้อุปโภค บริโภคได้ (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2541) ทำให้ชุมชนบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำได้รับความเดือดร้อน จึงได้มีการร่วมกันทำงานระหว่าง 3 หน่วยงาน เพื่อสืบหาปัญหาที่แท้จริงของปัญหาน้ำเน่าเสีย ได้แก่ สาธารณสุขอำเภอแม่เมาะ ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อมเขต 10 และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแม่เมาะ ใช้เวลาในการเก็บตัวอย่างน้ำในแต่ละจุดที่สำคัญและที่น่าจะเป็นต้นเหตุของปัญหาเป็นระยะเวลาถึง 3 เดือน เพื่อให้ได้ผลวิเคราะห์ตัวอย่างน้ำที่แท้จริง ผลจากการวิเคราะห์สามารถสรุปสาเหตุของปัญหาได้ดังนี้

1. นำทิ้งจากกิจกรรมของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแม่เมาะ ปัจจุบันไม่มีผลกระทบมากนัก เพราะได้รับการบำบัดและคอยควบคุมคุณภาพอยู่เกณฑ์มาตรฐานน้ำผิวดินประเภทที่ 3

2. น้ำทิ้งชุมชน เนื่องจากเส้นทางทางผ่านของสายน้ำทิ้งเพื่อลงอ่างเก็บน้ำแม่เมาะต้องผ่านหลายหมู่บ้าน ดังนั้นการทิ้งเศษขยะ สิ่งปฏิกูลลงในลำน้ำก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้น้ำเน่าเสีย

3. การตื่นเงินของอ่างเก็บน้ำแม่เมาะและลำน้ำต่าง ๆ จากสภาพปัจจุบันอ่างเก็บน้ำแม่เมาะและลำน้ำต่าง ๆ ที่ไหลลงอ่างแม่เมาะมีสภาพตื่นเงินทำให้เกิดการหมักหมมเป็นตะกอนใต้ผิวน้ำ นอกจากนี้ยังมีต้นไม้ กกหญ้า ขั้วรถขวางลำน้ำ ทำให้เกิดสภาพน้ำนิ่ง ไหลไม่สะดวกเป็นสาเหตุให้เกิดการเน่าเสียของน้ำ

4. การจับปลาในอ่างเก็บน้ำแม่เมาะชาวบ้านมีพฤติกรรมวิธีการจับปลาไม่เหมาะสม เช่น ใช้ไม้ตีน้ำเพื่อไล่ปลา ทำให้ตะกอนก้นอ่างเก็บน้ำส่งกลิ่นเหม็น และการใช้ตะขอยช่วยจับปลา โดยเฉพาะบริเวณทางเข้าอ่างเก็บน้ำ ทำให้เศษขยะพืชผักมาติดอยู่ที่ตะขอย ทำให้เกิดการหมักหมม เศษขยะพืชผักและเน่าเสีย

จากการศึกษาปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาดังที่ได้กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่าชาวบ้านรอบอ่างเก็บน้ำแม่เมาะมีส่วนร่วมในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะน้อยมาก อาจจะเป็นผลเนื่องมาจากความคิดที่ว่า อ่างเก็บน้ำแม่เมาะเป็นสมบัติของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแม่เมาะ เพราะฉะนั้นการดูแลรักษาและการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำในอ่างเก็บน้ำแม่เมาะเป็นหน้าที่ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแม่เมาะโดยตรง โดยที่ชาวบ้านมีหน้าที่ใช้ประโยชน์แต่เพียงอย่างเดียวขาดการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำในอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ ซึ่งผิดหลักการจัดการที่ยั่งยืนที่เน้นให้อ่างเก็บน้ำแม่เมาะตอบสนองความต้องการของชาวบ้านในปัจจุบัน โดยที่ชาวบ้านในช่วงอายุถัดไปจะได้รับผลประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแม่เมาะไม่น้อยกว่าที่ชาวบ้านในปัจจุบันได้รับ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านหมู่ 4 บ้านแม่เมาะสถานี อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะว่ามีส่วนร่วมในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะมากน้อยขนาดไหน และถ้าไม่มีส่วนร่วมในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะเลยชาวบ้านมีความสนใจในการมีส่วนร่วมหรือไม่ และต้องการมีส่วนร่วมในระดับใด เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาอ่างเก็บน้ำแม่เมาะอย่างยั่งยืนในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ
2. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ

1.3 สมมติฐานของการศึกษา

1. ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ
2. ปัจจัยในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะของชุมชน อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ การได้รับข่าวสารเรื่องการดูแลรักษาอ่างเก็บน้ำของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแม่เมาะ การใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแม่เมาะในการดำรงชีพ ความต้องการใช้น้ำในการทำการเกษตรและประมง และการรับรู้ถึงความเสื่อมโทรมของอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตพื้นที่ หมู่ 4 บ้านแม่เมาะสถานี ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ของอ่างเก็บน้ำแม่เมาะทั้งหมด และเป็นชุมชนที่ต้องพึ่งพาอ่างเก็บน้ำแม่เมาะในการทำการเกษตรและการประมงโดยตรง

2. ขอบเขตของเนื้อหา

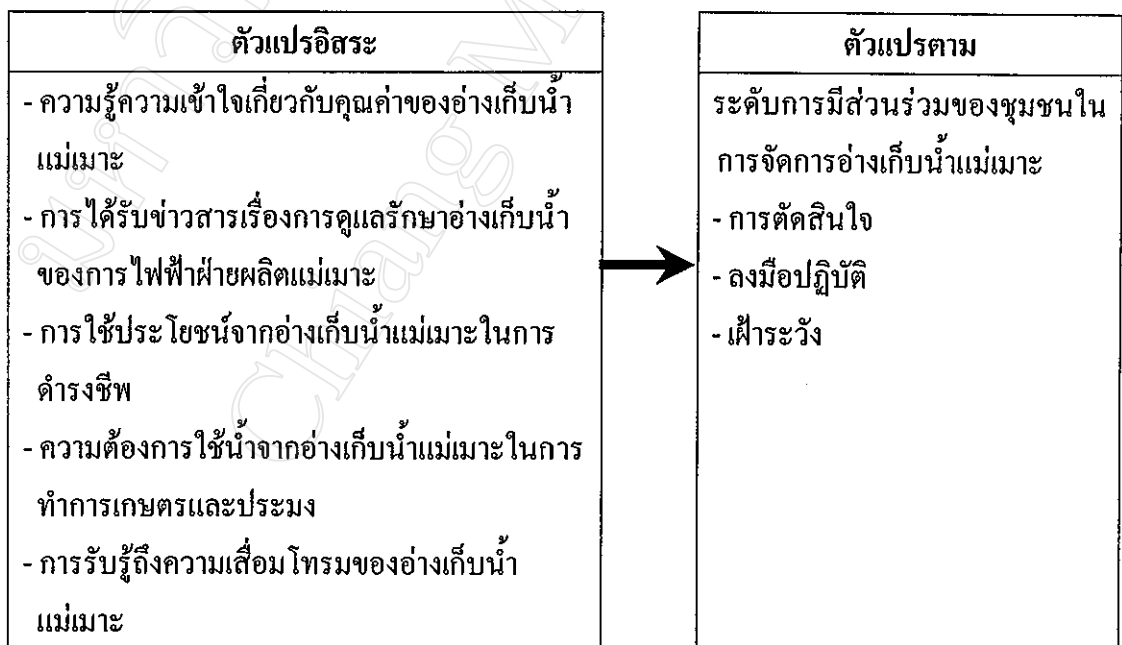
ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ การได้รับข่าวสารเรื่องการดูแลรักษาอ่างเก็บน้ำของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแม่เมาะ การใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแม่เมาะในการดำรงชีพ ความต้องการใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำแม่เมาะในการทำการเกษตรและประมง และการรับรู้ถึงความเสื่อมโทรมของอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ

ศึกษาถึงระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ ได้แก่ การตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติ และการเฝ้าระวัง

1.5 กรอบแนวความคิด

จากสภาพปัญหา อาจสรุปเป็นกรอบแนวความคิดในการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ ซึ่งประกอบด้วย ตัวแปรอิสระ และตัวแปรตามดังต่อไปนี้

- ตัวแปรอิสระ :
- ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ
 - การได้รับข่าวสารเรื่องการดูแลรักษาอ่างเก็บน้ำของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแม่เมาะ
 - การใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแม่เมาะในการดำรงชีพ
 - ความต้องการใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำแม่เมาะในการทำการเกษตรและประมง
 - การรับรู้ถึงความเสื่อมโทรมของอ่างเก็บน้ำ
- ตัวแปรตาม :
- ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ
 - การตัดสินใจ
 - ลงมือปฏิบัติ
 - เฝ้าระวัง

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวความคิดในการศึกษา

1.6 คำจำกัดความในการศึกษา

การมีส่วนร่วม หมายถึง การดำเนินงานของชุมชนในหมู่บ้านในการตัดสินใจ ลงมือปฏิบัติ และคอยเฝ้าระวังคุณภาพของอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หมายถึง การที่ชุมชนดำเนินกิจกรรมพิจารณาปรึกษาหารือ แสดงความคิดเห็น และร่วมรับรู้ถึงปัญหาของการเสื่อมโทรมของอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ หมายถึง การที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติในการปรับปรุงสภาพอ่างเก็บน้ำ ไม่ทิ้งขยะและปล่อยของเสียลงในอ่างเก็บน้ำ จับปลาในอ่างเก็บน้ำอย่างถูกวิธีและปลูกฝังอบรมเรื่องประโยชน์ของอ่างเก็บน้ำแม่เมาะแก่ลูกหลาน

3. การมีส่วนร่วมในการเฝ้าระวัง หมายถึง การที่ชุมชนร่วมติดตามความเปลี่ยนแปลงเรื่องคุณภาพของน้ำในอ่างเก็บน้ำ ร่วมปฏิบัติในการบำบัดน้ำทิ้งในครัวเรือน ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการห้ามทิ้งขยะหรือปล่อยน้ำเสียลงในอ่างเก็บน้ำ สอดส่องดูแลผู้ฝ่าฝืนกฎในการจับปลาผิดวิธีและผู้ปล่อยน้ำเสียและแจ้งต่อผู้ใหญ่บ้าน

ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ หมายถึง การทราบถึงประโยชน์ใช้สอย รวมถึงความตระหนักในการสูญเสีย หากเกิดการสูญเสียของระบบนิเวศจากการเน่าเสียของน้ำในอ่างเก็บน้ำแม่เมาะ

การได้รับข่าวสารเรื่องการดูแลรักษาอ่างเก็บน้ำแม่เมาะของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแม่เมาะ หมายถึง ความถี่ในการได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการอ่างเก็บน้ำแม่เมาะของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแม่เมาะจากแหล่งของสื่อประเภทต่าง ๆ ของผู้ให้ข้อมูลทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชน ได้แก่ การประชุมของหมู่บ้าน การร่วมประชุมระหว่างหน่วยงานของรัฐและชาวบ้าน อ่านในเอกสารสิ่งพิมพ์ และเสียงตามสายของหมู่บ้าน

การใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแม่เมาะในการดำรงชีพ หมายถึง การใช้ประโยชน์จากน้ำในอ่างเก็บน้ำแม่เมาะในการดำรงชีวิตประจำวัน ในการอุปโภคบริโภคและจัดการของเสียในระดับครัวเรือน

ความต้องการใช้น้ำในการทำการเกษตรและการประมง หมายถึง ความต้องการใช้น้ำในการทำการเกษตรและการประมงในเหตุผลทางเศรษฐกิจ เพื่อการมีรายได้ของครัวเรือนและชุมชน

การรับรู้ถึงความเสื่อมโทรมของอ่างเก็บน้ำ หมายถึง การรับรู้จากการสังเกต จากการได้รับผลกระทบที่มีต่อสุขภาพและการประกอบอาชีพอันเนื่องมาจากคุณภาพของน้ำไม่สามารถใช้ในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพได้